

دانشگاه بیرجند
دانشکده ادبیات و علوم انسانی

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته زبان و ادبیات فارسی

تحلیل تطبیقی مثنوی پدماوت و مثنوی خسرو و شیرین نظامی

استاد راهنما :

دکتر علی اکبر سام خانیانی

استاد مشاور:

دکتر ابراهیم محمدی

پژوهشگر و نگارنده:

اعظم نظری

بهار ۱۳۸۹

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تقدیرم به

بایاد اوکله شرق و اقهن اورت

این نوشته های ناچه نیرا با تمام وجود

تقدیرم منی که منم به

دو نرفته خداکار زندگی که منم که هر چه دارم از برکت دعای مادری مهربان و خداکاری و صبر پدیری در وزارت؛

اگر وجود این دو عزیز از خود کند شکر این است که بی مکان زندگی هم برای مهربانان سلمان نرود.

همچنین پیشگامی ارست به تمام استادان و ادب دوستان حوزه زبان و ادبیات فارسی با این امید که این پژوهش

سرآغازی باشد برای دوستی و پیوند دوباره دو سرزمین ایران و کهنه اقیانوس من توان آنجا را پایگاه دوم زبان و ادبیات

فارسی دانست.

تقدیر و تشکر:

خدای بزرگ را شاکریم که به من اشتیاق پدید آوردن مریدانش را عطا فرمود و هرگز در انجام این تلاش حلق یاری داد.
بر خود لازم می‌دانم، از تمامی استادان زبان و ادبیات فارسی دانشگاه ریحان که نزد این گرامریان، در دو دهه گذشته و کارشناسی ارشد

بهره‌مندم و ذخیره‌اند و ختم

تقدیر و تشکر کنم.

ابن بطریق که تکریم‌هایم خانیا فی که را به نامی رساله این جانب را بر عهده داشتند و از دو کتاب برایم می‌دادی مشاور این رساله، به پاس

راهنمایی‌های ارزنده‌شان و صبر و برداری‌شان

پاسگزار می‌کنم.

همچنین از استادانی قدر رفته تاریخ جنگ تبلی قاسمی اسادات که با راهنمایی‌های ارزنده خود حقیقتاً مرا در شناخت کشور هند
یاری نهاده‌اند و نظریه‌های مذهبی و فلسفی که در این کتاب به مناسبت شناخت جان و پندار و گفت‌وگو فرادان نه‌ و دند
صبر و ماند تشکر می‌نمایم.

و از خواهر عزیزم (که هم‌حال تیب و تدوین رساله حاضر حاصله از حجت کشید

تشکر و قدردانی می‌کنم.

از کارکنان محترم کتابخانه آستان قدس رضوی بویژه بنفش محققین که نهایت همکاری را با این جانب داشته‌اند و

از همه عزیزانی که در این مسیر یاری نه‌ و دند

پاسگزارم.

ادبیات تطبیقی دانش نو پا و جدیدی است که به بررسی تطبیقی ادبیات ملل و اقوام مختلف جهان می پردازد. بررسی تاثیر و تاثرات آثار ممتاز ادبی یکی از رویکردهای مهم ادبیات تطبیقی است که بر آن تاکید شده است. مثنوی خسرو و شیرین نظامی نیز از آثار برجسته ادبیات غنایی کلاسیک ایران به شمار می آید که مورد توجه بسیاری از شاعران و ادبای فارسی زبان ایرانی و غیر ایرانی قرار گرفته است. در کشور هند نیز آثار برجسته ای به تقلید از خسرو و شیرین تالیف شده است. پدماوت اثر ملک محمد جائسی از آثار مشهور قرن 9 هجری است که با وجود برخی تفاوت ها، تقلیدی از مثنوی مشهور نظامی محسوب می شود. این اثر پس از جائسی توسط شاعر بزرگ دیگری به نام عبدالشکور بزمی در قالب مثنوی به زبان فارسی برگردانده شد که در ایران و هند مورد استقبال و تقلید قرار گرفت.

در این پژوهش برای نخستین بار به بررسی رابطه تاثیر-تاثری پدماوت و خسرو و شیرین نظامی گنجوی پرداخته شده است آنچه از این پژوهش بر می آید اینست که ادبیات فارسی هند و آثاری که در این سرزمین تالیف شده است مانند پدماوت از حیث ساختار داستانی و محتوا، تحت تاثیر آثار نظامی بوده است. مثنوی خسرو و شیرین و پدماوت هر دو آثاری هستند که درون مایه آنها را مطالب و حوادث متعدد و متنوع واقعی یا تخیلی در ارتباط با زندگی انسان در عالم مادی با بن بست های سیاسی، تاریخی و عاطفی تشکیل می دهند. جائسی نیز همچون نظامی اصل داستان را از تاریخ هند برگرفته و از داستانهای روایی و شفاهی که بر سر زبانها جاری بوده، بهره جسته و بن مایه، اصل و زیر بنای داستان بزمی مانند نظامی عشق و وفاداری و پایداری در عشق است و اینکه این عشق زمینی وسیله ای برای نائل شدن و رسیدن به عشق والاتر است.

واژگان کلیدی: ادبیات تطبیقی، خسرو و شیرین، پدماوت، نظامی، جائسی، عبدالشکور بزمی.

فهرست مطالب

1 مقدمه

فصل اول : ادبیات تطبیقی

8 1-1- تاریخچه ادبیات تطبیقی

9 2-1- مکتب های ادبیات تطبیقی

15 3-1- موضوع ادبیات تطبیقی

17 4-1- شاخه ها و حوزه های پژوهش در ادبیات تطبیقی

17 1-4-1- پژوهش های تطبیقی ادبی - تاریخی

17 2-4-1- پژوهش های تطبیقی اسطوره ای

18 3-4-1- پژوهش های تطبیقی انواع ادبی

18 4-4-1- پژوهش های تطبیقی مکتب های ادبی

18 5-4-1- پژوهش های تطبیقی صناعات ادبی

18 6-4-1- پژوهش های تطبیقی آرایه های ادبی

18 7-4-1- پژوهش های تطبیقی ترجمه ای

19 8-4-1- پژوهش های تطبیقی میان رشته ای

19 9-4-1- پژوهش های تطبیقی تاثیر شاعران و نویسندگان

20 10-4-1- پژوهش های تطبیقی ادبی - فکری

20 11-4-1- پژوهش های تطبیقی ادبی - معرفتی

20 12-4-1- پژوهش های تطبیقی معکوس

21 5-1- ابزارها و شیوه های پژوهش در ادبیات تطبیقی

21 1-5-1- تاریخ

21 2-5-1- شناخت زبانهای دیگر

- 21-3-5-1- ترجمه 21
- 21-4-5-1- سفر 21
- 21-5-5-1- تحقیق در منابع و مآخذ 21
- 22-6-1- اهمیت و کارکرد ادبیات تطبیقی 22
- 22-1-6-1- وحدت ملل 22
- 23-2-6-1- ارتقاء سطح ادبیات ملی 23
- 24-3-6-1- گسترش علوم انسانی 24
- 24-7-1- مطالعات تطبیقی ایران و هند 24

فصل دوم: زبان و ادبیات فارسی در هند

- 27-2-درآمد 27
- 27-1-2- زمینه های برخورد دو فرهنگ ایران و هند 27
- 27-1-1-2- مهاجرت 27
- 28-2-1-2- جنگ 28
- 28-3-1-2- مذهب 28
- 29-4-1-2- داد و ستد فرهنگی ، اجتماعی و اقتصادی 29
- 30-5-1-2- پیوستگی های قومی و خویشاوندی 30
- 30-6-1-2- پادشاهان و امیران 30
- 30-2-2- گسترش زبان فارسی در دوره سلاطین دهلی و مغولان 30
- 30-1-2-2- غزنویان 30
- 31-2-2-2- غوریان 31
- 32-3-2-2- مملوکان هند 32
- 34-4-2-2- خلجیان 34
- 35-5-2-2- تغلقیان 35
- 36-6-2-2- لودیان 36

- 38.....7-2-2- سلاطین کوچک دهلی
- 38.....1-7-2-2- بهمنیان
- 40.....2-7-2-2- قطب شاهیان
- 40.....3-7-2-2- عادل شاهیان
- 41.....4-7-2-2- نظام شاهیان
- 42.....8-2-2- مغولان (بابریان)
- 42.....3-2- عوامل نفوذ زبان فارسی در هند

فصل سوم : نظامی، جائسی و بزمی

- 51.....1-3- آشنایی با نظامی
- 55.....1-1-3- آثار نظامی
- 56.....1-1-1-3- مخزن الاسرار
- 56.....2-1-1-3- خسرو و شیرین
- 57.....3-1-1-3- لیلی و مجنون
- 57.....4-1-1-3- هفت پیکر
- 58.....5-1-1-3- اسکندر نامه
- 59.....2-1-3- جایگاه نظامی در هند
- 61.....3-1-3- مقلدان نظامی در هند
- 67.....2-3- آشنایی با ملک محمد جائسی
- 69.....1-2-3- جائسی و زبان فارسی
- 70.....3-3- داستان پدماوت
- 76.....1-3-3- اصالت تاریخی داستان پدماوت
- 81.....2-3-3- آثار تقلید شده از داستان پدماوت
- 84.....4-3- وضعیت داستان سرایی در دوره سلاطین تیموری (1274-932هـ)

فصل چهارم: نقد تطبیقی خسرو و شیرین و پدماوت

- 88.....4- در آمد
- 89.....1-4- تحلیل محتوایی
- 89.....1-1-4- عشق در نظر نظامی
- 90.....2-1-4- عشق در نظر بزمی
- 94.....2-4- تحلیل ساختاری
- 95.....1-2-4- مقایسهٔ مقدمهٔ دو داستان
- 96.....1-1-2-4- ستایش و نعت خداوند
- 97.....2-1-2-4- نعت رسول اکرم(ص)
- 98.....3-1-2-4- ستایش سلاطین
- 100.....4-1-2-4- سبب نظم کتاب
- 101.....2-2-4- مقایسه طرح دو داستان
- 102.....1-2-2-4- طرح داستان خسرو و شیرین
- 107.....2-2-2-4- طرح داستان پدماوت
- 110.....3-4- روایت
- 111.....1-3-4- زمان روایت
- 112.....1-1-3-4- زمان تقویمی
- 113.....2-1-3-4- زمان حسی
- 114.....2-3-4- دامنه زمانی روایت شدگی
- 114.....1-2-3-4- صحنه(برابر انگاری)
- 115.....2-2-3-4- گسترش(افزوده نوشت)
- 116.....3-2-3-4- چکیده(فشرده نگاری)
- 117.....4-2-3-4- زمان حال اخلاقی(روایت گریزی)
- 119.....4-4- زاویه دید
- 122.....5-4- توصیف

123.....	1-5-4- توصیف اشخاص
125.....	2-5-4- توصیف مناظر طبیعی
129.....	3-5-4- توصیف مراسم بزم و رزم
131.....	6-4- شخصیت و شخصیت پردازی
132.....	1-6-4- ویژگی شخصیت ها
133.....	2-6-4- تحلیل و تطبیق شخصیت های خسرو و شیرین و پدماوت
144.....	3-6-4- دیگر شخصیت های دو داستان
145.....	7-4- صور خیال
145.....	1-7-4- تشبیه
145.....	1-1-7-4- تشبیه در خسرو و شیرین
148.....	2-1-7-4- تشبیه در پدماوت
150.....	2-7-4- استعاره
150.....	1-2-7-4- استعاره در خسرو و شیرین
153.....	2-2-7-4- استعاره در پدماوت
155.....	3-7-4- کنایه
155.....	1-3-7-4- کنایه در خسرو و شیرین
155.....	2-3-7-4- کنایه در پدماوت
156.....	8-4- عناصر خرق عادت
159.....	نتیجه
169.....	یادداشت ها
173.....	کتابنامه

مقدمه :

عنوان پایان نامه حاضر «تحلیل تطبیقی مثنوی پدماوت با مثنوی خسرو و شیرین نظامی» است. در این پایان نامه تلاش خواهد شد از دیدگاه تاریخی و ساختاری به بررسی دو مثنوی فوق پرداخته شود.

در فصل اول، نگارنده ضمن تعریف و شناسایی ادبیات تطبیقی و لزوم انجام پژوهش های تطبیقی در ایران، از دیدگاه جدیدی به این رشته نگریسته است و تقسیم بندی جدیدی را غیر از مکتب فرانسه و مکتب آمریکایی ارائه نموده است که در آن پژوهشگران ادبیات تطبیقی می توانند با توجه به معیار زبان و ملت در معنای محدودتر آن (قوم) این رشته را به دو شاخه ادبیات درون مرزی (قومی) و ادبیات برون مرزی (جهانی) تقسیم کنند.

در ادامه سعی شده است حوزه ها و شاخه های پژوهشی ادبیات تطبیقی، تحت عناوین کلی دسته بندی شود تا تحقیق و پژوهش با توجه به این تقسیم بندی برای پژوهشگران و البته خوانندگان این رشته آسانتر گردد.

ادبیات تطبیقی و تحولات تاریخی دو جز جدایی ناپذیر هستند، همانطور که در موضوعات ادبیات تطبیقی به آن اشاره خواهد شد، هر محقق و پژوهشگر ادبیات تطبیقی قبل از هر چیز باید با تاریخ، فرهنگ و آداب و رسوم کشورهای که قصد بررسی ادبیات آنها را دارد، آشنایی کامل داشته باشد با این مقدمه، فصل دوم را به هند و جایگاه زبان و ادبیات فارسی در بین سلاطین این کشور و عوامل نفوذ و گسترش زبان و ادبیات فارسی اختصاص داده است، در این بخش نگارنده پیشنهاد تاسیس رشته ای جدید در حوزه ادبیات تطبیقی را با عنوان «پژوهش های تطبیقی ایران و هند» در تمام حوزه های ادبی، هنری، علمی و... را داده است که انجام این چنین پژوهش هایی باعث پیوند بیشتر و نزدیکی دوباره دو ملت ایران و هند می شود.

از آنجا که نگارنده قصد بررسی و تحلیل تطبیقی یک اثر گمنام هندی با یکی از مثنوی های مشهور نظامی را دارد در فصل سوم به معرفی نویسندگان این دو اثر (نظامی و جائسی) و مترجم اثر هندی (عبدالشکور بزمی) به اجمال پرداخته خواهد شد و با دیدی تطبیقی به زندگی، مذهب و آثاری که آنان تالیف کرده اند،

نگریسته شده است تا عواملی که بر ذهن و فکر شاعران در سرودن اثر تاثیر داشته است برای خواننده آشکارتر شود.

در ادامه به خمسه نظامی و آثاری که توسط شاعران هندی به تقلید از آنها سروده شده است اشاره می شود و بیانگر میزان تاثیر و نفوذ نظامی بر شاعران هندی و جایگاه والای وی در ادبیات هند است در مقابل به آثار جائسی و مقلدان وی نیز پرداخته شده است. در انتها برای آغاز تحلیل دو اثر و آشنایی بیشتر خواننده، داستان پدماوت به نثر و به اختصار بیان شده است.

فصل چهارم که مهمترین مبحث این رساله می باشد تحت عنوان نقد تطبیقی مثنوی خسرو و شیرین و پدماوت است و از آنجا که پژوهش های ادبی به طور عام و بدون استفاده و بهره گیری نامحدود از ترجمه امکان پذیر نیست و به علت عدم دسترسی به نسخه اصلی و آشنایی با زبان هندی از ترجمه مثنوی پدماوت به زبان فارسی اثر عبدالشکور بزمی استفاده شده است.

بنابراین در این بخش به مقایسه بین مثنوی پدماوت اثر بزمی و خسرو و شیرین نظامی از دو منظر محتوا و ساختار پرداخته شده است، به لحاظ محتوا، عشق محور دو داستان است و هر یک از نویسندگان با بینش خود به آن پرداخته اند که هدف هر دوی آنها بیان زیبایی ها و مشکلات راه عشق و تعالی عشق زمینی به عشق آسمانی است.

و از حیث ساختار، تاکید بر ساختار داستانی دو اثر با تاکید بر شباهتها و تفاوت های موجود میان آنها بوده است. به همین دلیل ابتدا به مقایسه طرح دو داستان و شباهت های موجود میان آن دو، با ذکر شواهد پرداخته شده و سپس یکی دیگر از مهمترین ارکان ساختاری داستان، روایت و دامنه زمانی روایت شدگی در دو اثر مورد تحلیل تطبیقی قرار گرفته است و در ادامه دو اثر را از نظر زاویه دید، توصیف و شخصیت پردازی مورد تطبیق و مقایسه قرار گرفته است و شخصیت های اصلی دو داستان که همردیف و موازی هم هستند مورد مقایسه و تطبیق قرار گرفته اند.

در ادامه به صورخیال و زبان دو اثر بزمی و نظامی به صورت اجمال پرداخته شده و در نهایت عوامل خرق عادت که در دو مثنوی مذکور وجود داشته و نقش مهمی را ایفا می کرده اند، بیان شده است.

از مشکلات عمده پژوهش حاضر، عدم وجود منابع یا مقالات مناسب به زبان فارسی درباره منظومه پدماوت، ملک محمد جائسی و ملا عبدالشکور بزمی بوده است و متأسفانه اساتید محترم زبان و ادبیات فارسی

دانشگاه های مختلف هند مانند دانشگاه دهلی ، علیگر و پنجاب و... از طریق پست الکترونیکی پاسخی به نگارنده دربارهٔ مثنوی فوق ندادند و حتی نگارنده با سایت رایزن فرهنگی ایران در هند برای کمک در این زمینه ارتباط برقرار کرد اما متاسفانه آنان نیز کمک شایانی نکردند.

عدم دسترسی به منابع فارسی موجود در هند یکی از بزرگترین مشکلات بر سر راه انجام پژوهش های تطبیقی بین دو کشور ایران و هند است چه بسا پیشنهاد می شود با ایجاد یک کتابخانه اینترنتی از منابع موجود در دو کشور، گامی بزرگ در تسهیل و انجام اینچنین پژوهش ها در آینده برداشته شود.

اهداف تحقیق:

- آشنایی با ادبیات تطبیقی و انجام پژوهش در این زمینه.
- آشنایی با کشور هند که نزدیک به دو قرن، زبان فارسی زبان رسمی آن سرزمین بوده است و آثار بسیاری به زبان فارسی در آن سرزمین تالیف شده است .
- آشنایی با نویسندگان فارسی زبان هندی و آثارشان همچون ملک محمد جایی و عبدالشکور بزمی .
- همبستگی و نزدیکی بیشتر دو کشور ایران و هند و انعکاس آداب و سنن مشترک بین دو کشور و همچنین بسط و گسترش دوباره زبان و ادبیات فارسی در این سرزمین .
- بیان این مطلب که مثنوی مشهور پدماوت تا چه اندازه از خسرو و شیرین نظامی تاثیر پذیرفته است.
- به نظر نگارنده یکی از وظایف مهم کارشناسان زبان و ادبیات فارسی و پژوهشگران این رشته توجه به گسترش روزافزون این زبان شیرین در سایر کشورها می باشد و همچنین حفظ آثاری که به زبان فارسی در سایر کشورها تالیف شده است زیرا حفظ و گسترش زبان فارسی در جهان باعث گسترش هویت ایرانی است.

پیشینه تحقیق:

در زمینهٔ پیشینهٔ تحقیق باید اذعان کرد تا کنون بسیاری از بزرگان ادب فارسی به بررسی و تحلیل آثار نظامی پرداخته اند و آثار متنوع و گوناگونی در این زمینه بویژه مثنوی خسرو و شیرین تالیف شده است که مهمترین منابع آن به این ترتیب می باشد: گنجینه حکمت در آثار نظامی اثر منصور ثروت، کتاب قهرمانان خسرو و شیرین اثر لیلی ریاحی، تحلیل آثار نظامی گنجوی اثر کامل احمد نژاد و پیر گنجه در جستجوی ناکجا آباد از غلامحسین زرین کوب ، چشمه روشن از غلامحسین یوسفی ، زندگی نظامی از مجتبی

برزآبادی، نظامی شاعر داستان سرائر علی اکبر شهابی، آرمان شهر زیبایی از سعید حمیدیان، سیمای دو زن از علی اکبر سیرجانی و

اما کمتر محققی وارد مباحث پیرامون تاثیر گذاری نظامی بر دیگر زبانها و فرهنگ ها شده است. در این زمینه نگارنده جز دو مقاله با عنوان «مقایسه رمثو و ژولیت شکسپیر با خسرو و شیرین نظامی گنجوی» از بهرام طوسی یا «مقایسه دو منظومه «آنوش» و «لیلی و مجنون» آرمان مانا سریان، مقاله یا کتاب دیگری مشاهده نکرده است.

اما در مورد ملک محمد جائسی باید اذعان کرد متناسب با آثار گرانبها و بی شماری که وی تالیف کرده است، محققان و پژوهشگران هندی و یا ایرانی به تحقیق جامع در مورد او و آثارش نپرداخته اند، در حالی که جائسی یکی از اولین پیشگامان هندی بود که واژگان زبان فارسی را وارد زبان و ادبیات هند کرد اما متأسفانه تحقیق و پژوهشی در زمینه شناخت وی در ایران صورت نگرفته است.

دربارهٔ مثنوی هندی پدماوت اثر ملک محمد جائسی جز مقالهٔ استاد امیر حسن عابدی هیچ مقاله یا اثری به زبان فارسی تالیف نشده است و تنها یک بار این اثر به کوشش دکتر عابدی در سال 1350 چاپ شده است و گویا مورد استقبال خوانندگان ایرانی واقع نشده است .

در مورد تحلیل تطبیقی دو مثنوی فوق تا آنجا که نگارنده جستجو کرده است کتاب و رساله ای وجود ندارد و این پایان نامه ظاهراً اولین تحقیق دانشگاهی در این زمینه است و اما در مورد ملا عبدالشکور بزومی این شاعر فارسی زبان هندی الاصل، با توجه به مطالعه اثرش باید اذعان کرد وی به زبان فارسی و فرهنگ ایرانی تسلط کامل داشته است ولی تا کنون تحقیق جامعی دربارهٔ آثار و زندگینامهٔ وی صورت نگرفته است بخصوص در زمینهٔ مثنوی وی پدماوت منابع دست اول و معتبر، بسیار کم است و نگارنده تنها به کمک دانشجوی هندی آقای منتظری به مقالاتی که درباره داستان پدماوت بود دسترسی یافته است.

روش تحقیق:

گردآوری اطلاعات به شیوهٔ کتابخانه ای بوده است و یادآوری می شود نسخه های مورد استناد در این تحقیق شامل: کتاب خسرو و شیرین نظامی با مقدمه و تصحیح و تحشیهٔ دکتر حسن وحید دستگردی و به کوشش سعید حمیدیان است که به وسیلهٔ انتشارات نشر قطره در سال 1386 به چاپ رسیده است و پدماوت عبدالشکور بزومی به تصحیح امیر حسن عابدی که از طریق انتشارات بنیاد فرهنگ ایران در سال 1350 در

تهران به چاپ رسیده است و ارجاع به ابیات منظومه‌ها اشاره به همین نسخه هاست. از اولین حرف نام دو مثنوی به اختصار برای ارجاع ابیات استفاده شده است و در سمت راست آن شماره صفحه ذکر شده است. چنانکه مثلاً منظور از (256خ) به ترتیب صفحه 256 از منظومه خسرو و شیرین می باشد و در پدماوت نیز به همین گونه ابتدا شماره صفحه و سپس نام منظومه ذکر شده است.

البته به این نکته باید اشاره کرد، در طی رساله حاضر واژه «رت» مخفف رتن سین یا راتان سینگ و «پدم» مخفف پدماوت است که نگارنده هم به جهت سهولت و هم به دلیل اینکه بزمی نیز از مخفف اسمها در منظومه خود استفاده کرده است در اکثر موارد به این روش مبادرت نموده است. در ضمن شیوه ارجاع نویسی منابع نیز به پیروی از کتاب «آیین نگارش مقاله علمی - پژوهشی» اثر دکتر محمود فتوحی است.

لزوم تحقیق:

ادبیات تطبیقی در کشور ما شاخه پژوهشی نوپا و جدید محسوب می شود اما در مطالعات غرب حدود 2 قرن از تولد آن می گذرد اما با این حال، مورد توجه کشورهای بسیاری قرار گرفته است زیرا اهداف والایی در زمینه همبستگی ملتها در سایه ادبیات و فرهنگ دارد.

ایران استادان و شاعران بزرگی دارد که بسیاری از شاعران و نویسندگان دیگر ملتها تحت تاثیر آنها قرار گرفته اند. به عنوان مثال، پژوهشگران ادبیات تطبیقی معتقدند: «کمدی الهه» دانتیه از سیرالعباد یا ارداویرفنامه الهام گرفته است و همچنین ویکتور هوگو کتاب معروف «دختران شرقی» خود را با الهام از ادبیات فارسی نگاشته است بدون اینکه به این اثر شبیه باشد، ذوق شاعران ایرانی در آن حل و جذب شده است و یا «مائده های آسمانی» آندره ژید میراث تاثیرپذیری ادبیات فارسی در غرب است و همچنین آراگون تحت تاثیر سعدی شعری با عنوان «تمثیلی به شیوه سعدی» سروده است و الزا با الهام از لیلی و مجنون جامی اثر معروف خود «دیوانه الزا» را در سال 1963 تالیف و منتشر کرد و یا تاثیر حافظ را بر گوته نمی توان انکار کرد. البته این تاثیر گذاری شاعران و نویسندگان ایرانی یک سویه نبوده و آنان نیز از شاعران و نویسندگان سایر ملل تاثیر پذیرفته اند به عنوان مثال، تاثیر پذیری احمد شاملو از پل الوار، تاثیر بوشکین بر ناتل خانلری، کافکا بر هدایت و

ایران و هند از نظر فرهنگی و تاریخی بسیار به هم نزدیک هستند و اشتراکات فرهنگی بسیاری با هم دارند و در راستای این تعاملات فرهنگی تاثیر بسیاری بر آثار یکدیگر گذارده اند که برای نزدیکی و

همبستگی بیشتر میان این دو کشور باید به کشف آنها پردازیم تا در سایه آن به شناخت بیشتر این روابط در گذشته پی ببریم. از جمله این تاثیر پذیری را می توان به شباهت دو داستان سیاوش و حماسه «رامایان» در هند اشاره کرد. شخصیت های که در این حماسه وجود دارد از نظر آیینی و باور داشت، شباهتهای بسیاری به هم دارند.

پرداختن به این مباحث می تواند دریچه های جدیدی را در زمینه ادبیات تطبیقی رو به ایران و هند باز کند که جای خالی این مباحث در دانشگاهها و پژوهش های ادبی ما احساس می شود.

فصل اول

ادبیات تطبیقی

1-1- تاریخچه ادبیات تطبیقی

تطبیق یا مقایسه یکی از مهمترین منابع شناخت بشری است. به طوری که انسان ها از مقایسه و تطبیق به عنوان راهی برای دستیابی به اهداف و حقایق مهم در حوزه های مختلف پژوهش خود استفاده می کنند.

ادبیات یکی از حوزه هایی است که تطبیق یا مقایسه برای پیشرفت و پیشبرد آن به کار رفته است. از قدیمترین روزگاران، ادبیات همواره همراه انسان بوده و هست و در برخورد و تعامل ملت ها با یکدیگر در طی قرن ها، بتدریج تاثیر گذاری متقابل و تبادل ادبی بین طوایف، اقوام و ملل مختلف نیز صورت گرفت که دارای قدمتی طولانی است اما تعبیر ادبیات تطبیقی (comparative literature) با مفهوم جدید آن برای اولین بار در قرن (19 ه. ق) توسط استاد دانشگاه سوربن، فرانسوا آبل ویلمن (francois Abel Villemain) در درس تاریخ ادبیات فرانسه مطرح شد. وی از تأثیر ادبیات انگلیسی بر ادبیات فرانسه سخن گفت، بعد از ویلمن یکی دیگر از استادان دانشگاه سوربن به نام ژان ژاک آمپیر (Janhn gacque Ampere) به سنجش ادبیات ملت های مختلف از جمله ادبیات شرق و غرب پرداخت و از درس او استقبال فراوان شد و سپس سنت بو (Saine-Beuve) نویسنده و منتقد مشهور فرانسوی اصطلاح ادبیات تطبیقی را به کار برد و گسترش داد، البته ادبیات تطبیقی که او به کار برد، روش علمی مشخصی نداشت و در واقع فقط می خواست شاعران ممالک مختلف را با هم مقایسه کند.

بعد ها محققان، قواعد و اصولی را برای شیوه تطبیق و مقایسه ادب تطبیقی تدوین و مشخص کردند. در این روش جدید، محققان سعی کردند به پژوهش و تحقیق در روابط ادبی و ذوقی بین اقوام و ملل مختلف پردازند و پایه و اساس این تحقیقات را مبتنی بر مدارک و شواهد دقیق تاریخی قرار دادند. از آن پس تحقیقات و پژوهش های جالبی در این زمینه منتشر شد. (زرین کوب، 1373: 51)

اولین کتاب مدون و علمی در باره ادبیات تطبیقی را پازنت هاچسن (p.Hachsen) از استادان دانشگاه اوکلند در زلاند نو، در سال 1886 در لندن منتشر کرد که در آن به بررسی مبادی ادبیات های تمامی دنیا از جمله هند و چین پرداخت که این اثر در نوع خود کار بدیع و نویی بود.

نخستین کنگره جهانی ادبیات تطبیقی به ریاست ویکتور هوگو (V.Hugo) و سخنرانی تورگنیف (Torginev) در پاریس برگزار گردید. روند رو به پیشرفت ادبیات تطبیقی با انتشار نشریه ای با عنوان «روزنامه ادبیات تطبیقی» توسط هوگو ملتیسوس (H.Meletius) در آلمان ادامه یافت و نخستین مجله ادبیات تطبیقی به کوشش ماکس کخ (M.Kokh) در سال 1887 در آلمان منتشر شد و کار چاپ و نشر این مجله تا سال 1910 ادامه یافت، در واقع کخ بنیانگذار ادبیات تطبیقی علمی است. بدین ترتیب ادبیات تطبیقی در سراسر جهان مورد استقبال واقع شد. (ساجدی، 1379: 60)

از آن پس دانشگاه ها یکی پس از دیگری اقدام به تأسیس و راه اندازی این رشته کردند. امروزه در دانشگاه های کشورهای غربی، ادبیات تطبیقی یکی از رشته های بسیار مهم محسوب می شود و به لحاظ دامنه وسیع آن در بر گیرنده سایر رشته های علوم انسانی نیز هست و گروه های آموزشی زیادی در این زمینه فعالیت می کنند.

1-2- مکتب های ادبیات تطبیقی

ادبیات تطبیقی گرچه شاخه ای نو پا و تازه از حوزه نقد ادبی، محسوب می شود اما زمینه ها و شاخه های گوناگونی را از عرصه های ادبی در کنار هم و در ارتباط با هم مطرح کرده و از این نظر به یکی از پرطرفدارترین حوزه های ادبیات تبدیل شده است.

با توجه به وجود اختلافات فکری و فرهنگی میان ملت‌ها و اقوام مختلف و نوع نگرش آنها به ادبیات، تا کنون تعریف واحدی از ادبیات تطبیقی بدست نیامده است. هر مکتب و هر فردی با توجه به سلیقه و هدف خود تعریفی از ادبیات تطبیقی ارائه داده است که مهمترین تعاریف را دو مکتب فرانسوی و آمریکایی بیان داشته‌اند و اصول و قواعدی برای آن طرح ریزی کرده‌اند.

البته بعدها دو مکتب آلمانی و انگلیسی نیز بوجود آمد که در اصول اصلی به مکتب فرانسه نزدیک هستند و تنها در برخی موارد با هم متفاوت بودند.

مکتب فرانسه: همان طور که اشاره شد علم «ادبیات تطبیقی» در فرانسه توسط ویلمن پایه گذاری شد و بسرعت مراحل تکامل خود را سپری کرد. پژوهشگران این مکتب معتقدند: «مطابقه و تطبیق باید در میان دو ملت با دو زبان متفاوت که دارای روابط تاریخی هستند صورت گیرد و اگر این ارتباط تاریخی میان دو ادبیات وجود نداشته باشد، بررسی تطبیقی به شمار نمی آید. در حقیقت هدف مکتب فرانسه از بررسی ادبیات تطبیقی کشف حوزه های تاثیر و تاثر ادبی است.» (کفافی، 19:1382) این مکتب روش هایی را پرورانده است که از حد گرد آوری اطلاعات در باب نقدها و بررسی ها، ترجمه ها و تاثیرات فراتر می رود و با موشکافی دقیق، تصویر یا مفهومی را که از نویسنده ای خاص در زمانی معین به دست آمده است مطالعه می کند و به بررسی عوامل مختلف انتقالی مثل نشریه های ادواری، مترجمان، سالن های هنری، مسافران و نیز (عامل پذیرنده) یعنی جو خاص و اوضاع ادبی که در آن نویسنده ای خارجی معرفی می شود می پردازد. (ولک، 43:1373)

غنیمی هلال در کتاب ادبیات تطبیقی اینگونه بیان داشته است که: «ادبیات تطبیقی دلالت و مفهومی تاریخی دارد و موضوع تحقیق در این علم عبارتست از: پژوهش در موارد تلاقی ادبیات در زبان های مختلف، یافتن پیوندهای پیچیده و متعدد ادب در گذشته و حال و به طور کلی نشان دادن نقشی که پیوندهای تاریخی در آن تأثیر و تأثر داشته است چه از جنبه های اصول فنی در انواع مکاتب ادبی و چه از دیدگاه جریان های فکری». (غنیمی هلال، 32:1373)